

De kruiswegstaties in de Pancratiuskerk, door Ed te Pas

STATIE 1

Daniel 9,8

Jezus wordt ter dood veroordeeld

Isaias 53,7

Daniel 9,8(links): heer ons is de beschaming des aangezichts onzen koningen onzen vorsten onzen vaderen

Isaias 53,7 (rechts): hij heeft zich aangeboden, de wijl hij het zelf wilde en hij deed zijn mond niet open.

Isaia Isaias is een Latijnse jongensnaam. Het betekent `verlossing door God

In de Pancratiuskerk te 's-Heerenberg bevinden zich 14 geschilderde kruiswegstaties waarvan de schilder bekend is. De Kruisweg staties zijn gemaakt door schilders uit het atelier van Mengelberg. Het was ten strengste verboden om schilderwerken te signeren. In de Pancratiuskerk echter is de veertiende statie gesigneerd enwel door Nicolaas Poland.

De eerste kerk in 's-Heerenberg was een kapel die behoorde bij de burcht Huis Bergh gebouwd rond 1259. Vanaf 1399 deed deze kapel formeel dienst als parochiekerk. Aan het begin van de Tachtigjarige Oorlog werd de kerk door voortdurende schermutselingen volledig verwoest. In 1612 werd begonnen met de bouw van een nieuwe kerk, maar ditmaal voor de protestante gemeente. Deze kerk wordt nu nog altijd gebruikt door de PKN-gemeente. Pas eind 18de eeuw kon de eerste schuurkerk worden ingericht voor de katholieken die echter al spoedig veel te klein bleek te zijn. Amanda van Bauwstetter, een zeer rijke inwoner van 's-Heerenberg, liet daarom op eigen kosten een kerk in zijn tuin bouwen en droeg deze in 1805 over aan de katholieken. Deze kerk deed dienst tot 1897 waarna hij gesloopt en vervangen werd door de huidige grotere kerk op een nieuwe locatie aan de Markt.

Architect Wilhelm Victor Alfred Tepe (1840 - 1920) was verantwoordelijk voor het ontwerp, aannemer Hendrikus Wilhelminus Koelman uit Aalten voerde het werk uit. De start van de bouw

begon in 1895. De eerste steen van de huidige kerk werd gelegd op 22 mei 1896.

Krap anderhalf jaar later, op 17 augustus 1897 werd de kerk ingezegend door Z.D.H. Mgr. Henricus van de Wetering.

Het is een neogotische kerk, niet georiënteerd, met veel fraaie interieurelementen van de hand van Friedrich Wilhelm Mengelberg (1837 - 1919).

De kerk werd verfraaid met vele interieurelementen en is een mooi voorbeeld van neogotiek. Het is een 'klassieke' katholieke kerk met veel glas-in-loodramen. Het meubilair en de kruiswegstaties komen uit de ateliers van Friedrich Wilhelm Mengelberg.

Interessant is de vermelding op de inventarislijst van 1983 dat Kruiswegstatie XIV gesigneerd is door N.Poland. Na enig zoekwerk ontdek je inderdaad dat de statie rechtsonder gesigneerd is met " N Poland '21".

Het is echt bijzonder omdat de schilders uit het atelier van Friedrich Wilhelm Mengelberg nooit hun werk mochten signeren. Kennelijk heeft N.Poland zijn eigen zin doorgedreven.

De kerk werd gebouwd en ingezegend omstreeks 1896. Door terug te rekenen aan de hand van deze datum en de datum op de statie '21 kan geconcludeerd worden dat er in de kerk ±25 jaar geen staties gehangen hebben. Heeft de kerk dan inderdaad vanaf 1896 tot 1921 zonder Kruiswegstaties gezeten? In de archieven is hierover echter niets terug te vinden.

De kruiswegstaties uit 1919 zijn van groot formaat (h. 140 cm., b. 280 cm, olieverf op doek geschilderd en zijn duidelijk verwant aan de kruiswegstaties in een andere kerk van Tepe, de kerk van de heilige Kruisverheffing in Raalte, die wel de "kathedraal van Salland" wordt genoemd. (Zie het you tube filmpje <http://www.youtube.com/watch?v=MzIWV05iuzA>)

De staties in de Pancratius kerk worden afgewisseld / geflankeerd door figuren uit het oude testament.

Wij zien natuurlijk de grote profeten Isaïas, Jeremias, Ezechiël en Daniel, maar ook de kleine profeten als Osee, Habakuk, Amos, Jonas, etc. kunnen wij bewonderen.

De kunstenaar wil klaarblijkelijk verband leggen tussen het Oude en het Nieuwe testament.

Wie was Nicolaas Poland?

Nicolaas werd als oudste zoon van Dirk Poland en Antje Klaver geboren in Rustenburg. Dit heuglijke feit vond plaats op 28-7-1862 in strijkmolen L aan de Noordschermerdijk.

Nicolaas kwam uit een familie van timmerlieden. Zijn vader was timmerman/molenmaker, Dirk Poland. Hij was de oprichter van het molenmakersbedrijf Poland; een familiebedrijf dat 150 jaar overging van vader op zoon of oom op neef. Nicolaas was de oudste in dit gezin. Als kind al wilde hij liever tekenen dan timmeren. Op een enkele molen is vast nog wel een tekening van hem terug te vinden op een balk. Zijn vijf jongere broers zijn allen de molenbouw ingegaan.

Nicolaas is, als enige in deze familie, nog geboren in de Strijkmolen L bij Rustenburg (Noord-Holland). Op 20 jarige leeftijd werd hij te Heerhugowaard opgeroepen voor keuring voor de Nationale Militie in 1882. Hij was 1 meter 70 lang, had een litteken in zijn hals, grijze ogen en bruin haar.

Op 16-3-1885, 22 jaar oud, vertrok Nicolaas (Klaas) naar Utrecht waar hij kunstschilder werd. Hij maakte vanuit zijn rooms-katholieke achtergrond vooral kerkelijke kunst. Hij sloot zich aan bij het Utrechts atelier van de bekende Friedrich Wilhelm Mengelberg (1837-1919). Dit atelier was Mengelberg gestart rond 1875 en in 1885 had hij bijna 21 mensen in dienst. Maar Nicolaas was hard nodig, want vóór zijn komst moest hij steeds iemand inhuren voor het schilderen van zijn kruiswegstaties en andere kerkelijk schilderwerk. Nicolaas leverde

goed werk. In het tweede "Biografisch Woordenboek van Nederland" wordt hij bij Mengelberg dan ook vooral genoemd als een belangrijke schilder voor hem. Dat hij zich daarvan bewust was mag blijken uit het feit dat hij zijn eigen werk regelmatig zelf ondertekende hetgeen niet gebruikelijk was in die tijd. In 1914 verliet hij het atelier en ging als zelfstandige verder.

Er zijn werken van hem bewaard gebleven. De kruiswegstaties in de parochiekerken: H. Hart van Jezus te Vinkeveen (1914), Joh. De Doper te Mijdrecht (1917) en de St. Pancratius te 's-Heerenberg (1921).

In de inmiddels afgebroken Antoniuskapel van het Utrechtse ziekenhuis schilderde hij in 1922 "De Bergrede". Een gelijke pentekening, waarschijnlijk zijn eerste ontwerp, wordt bewaard in het Catharijneconvent te Utrecht door dochter Pien aan hen geschonken op 8-5-1980. In 1926 beschilderde hij de muren van de kloosterkapel van de Congregatie der zusters van St. Jozef (Barchman Wuijtierstraat 55 te Amersfoort, nu de monseigneur Blomstichting.

Belangrijk is eveneens de vermelding van zijn werk in de kapel van het Aartsbisschoppelijk Paleis aan de Maliebaan te Utrecht, het laatste oordeel. Nicolaas schilderde deze in 1914 waar het op 25 november 1914 werd ingezegend. Bijzonder bij deze statie is dat tussen de verschillende kruiswegstaties vele afbeeldingen zijn geschilderd van apostelen, evangelisten en enkele heiligen. De geschiedenis van deze kerk is in een boekje vastgelegd en bij de kerk verkrijgbaar.

Nicolaas schilderde ook in kerken in het noorden van Nederland. Het is niet allemaal bewaard gebleven, want vele kerken zijn inmiddels buiten gebruik geraakt. Hij werkte onder andere in Groningen, Zutphen, Oude Pekela, Balk (St. Ludgeruskerk), Oosterbiem (H. Wiro) en Workum. Hoe hij dat precies deed met reis en verblijf is niet duidelijk geworden. Maar reizen deed Nicolaas wel vaker. Op 46 jarige leeftijd vertrok hij zelfs vanuit Rotterdam met het schip de 'Nieuw Amsterdam' van de Holland - Amerika lijn naar de Verenigde Staten. Daar arriveerde hij op 14-9-1908. Zijn eindbestemming was Chicago in Illinois. Zijn vrouw Anna bleef thuis, Kwartelstraat 32, op hem wachten. Op 10 augustus 1901 plaatste het Utrechtsch Nieuwsblad een artikel over het Utrechtsch mannenkoor 'Euterpe' dat sinds vijfjaar een bloeiend bestaan leidde. Nicolaas werd in 1901 benoemd tot erelid van dit koor.

Anna en Nicolaas kregen tien kinderen. In 1905 overleed hun zoon Jan aan een longontsteking. Nicolaas legde hem vast op een schilderij waarvan hij op de achterzijde vermeldde dat de begrafenis plaatsvond op zijn verjaardag! Het verlies van hun kind heeft beide ouders sterk aangegrepen.

Toen zijn vrouw Anna overleed in 1913 was de oudste dochter Ans nog maar 20 en de jongste dochter 6 jaar. Ans kreeg daarmee een zware taak op haar schouders gelegd. Nicolaas plaatste een berichtje in de krant met de volgende tekst: *"Voor de vele blijken van deelneming in het zoo treurig verlies van mijn geliefde Echtgenoot en der kinderen zorgvolle Moeder, me]. A.M.T. Poland, geboren Maarschalkerweerd, betuigen wij onzen hartelijken dank. (Het Centrum 9-6-1913).* Drie jaar later trouwde Nicolaas opnieuw met de zestien jaar jongere Hendrica. Door zijn kinderen werd hij 'de Vader' genoemd. Hij was een rustige, wat formele man met principes, maar zeker ook met droge humor.' De kinderen zijn later naar internaten gegaan in Breda. De Vader had zijn atelier op de bovenste verdieping in de Van Noortstraat. Daar mochten zijn kinderen beslist niet komen. In zijn tijd was Nicolaas een bekende verschijning in Utrecht. Er verscheen zelfs een artikel in Stadsnieuws over hem toen hij 70 was.

Toen hij 80 jaar werd stond het volgende stukje in het Utrechtsch Nieuwsblad(28/7/1942).

"Wie onze bekende stadsgenoot en kunstschilder Nic. Poland door Utrechtse starten ziet stappen, zal niet kunnen geloven dat deze vitale man met zijn kaarsrechte houding en levendig uiterlijk reeds den tachtigjarige leeftijd bereikt heeft. En toch is het zoo!

Hij heeft vele kunstwerken gemaakt; voornamelijk op het terrein van kerkelijke kunst, teveel om alles te kunnen opnoemen. Veel kruiswegstaties werden door hem geschilderd o.a. destijds voor de parochiekerk te Vianen, en enkele jaren geleden voltooid hij de 14 kruisweg-muurschilderingen voor de St. Monicakerk aan de Heerenweg. Ook de nieuwste communiebank, enkele jaren geleden aan de St. Jozefkerk geschonken bij het zilveren priesterfeest van Pastoor Welman, was het ontwerp van Nicolaas Poland, toen met goed inzicht dit ontwerp in overeenstemming wist te brengen met den kansel. Uit alles blijkt weer, dat in zijn geest, zijn geloof en zijn kunstenaarschap één zijn, samengegroeid tot een twee-eenheid. Dit spreekt uit al zijn werken, en dankbaar releveeren wij dit op den tachtigsten verjaardag van dezen kunstenaar, die zijn arbeid steeds als zijn roeping beschouwde, en bij alles wat hij deed altijd pretentieloos zijn weg ging. De tachtigjarige werkt nog dagelijks in zijn atelier, in zijn woning aan de Willem van Noortstraat 74bis en men kan hem ook nog elken dag zijn wandeling door onze straten zien maken, en dat gaat altijd even kwiek. Vele jongere mensen kunnen hem om zulk een vitaliteit en levensblijheid benijden".

Foto van het gezin Poland

Waarom zijn er kruiswegstaties.

Vroeger hadden de mensen behoeften aan beeltenissen omdat nauwelijks lezen of schrijven konden. Op de 14 staties in de Pancratiuskerk staat het hele lijdensverhaal van Jezus.

Alle afbeeldingen van de kruiswegstaties staan ook afgebeeld op de website van de St. Pancratiuskerk.

<http://www.pancratiusgeloofsgemeenschap.nl/Fotooskerk/de-kruisweg/index.html>

01. Jezus wordt ter dood veroordeeld. (*Mattheus 27:1, Markus 15:15, Lukas 23:25, Johannes 19:16*)

02. Jezus neemt het kruis op Zijn schouders. (*Johannes 19:17*)

03. Jezus, valt voor de eerste maal onder het kruis (*Staat niet in de Bijbel, maar er staat dat Jezus niet in staat was het kruis te dragen*)

04. Jezus ontmoet Zijn Heilige Moeder. (*Staat niet in de Bijbel, maar Maria was bij de kruisiging wel aanwezig.*)

05. Simon van Cyrene helpt Jezus het kruis te dragen. (*Mattheus 27:32, Markus 15:21, Lukas 23:26*)

06. Veronica droogt het aangezicht van Jezus af. (*Staat niet in de Bijbel*).

07. Jezus valt voor de tweede maal. (*Staat niet in de Bijbel*).

08. Jezus troost de wenende vrouwen (*Lukas 23:28-31*)

09. Jezus valt voor de derde maal. (*Staat niet in de Bijbel*).

10. Jezus, wordt van Zijn klederen beroofd (*Staat niet in de Bijbel, maar er staat dat de soldaten zijn kleren tijdens de kruisiging verdeelden. Mattheus 27:35, Markus 15:24, Lukas 23:34, Johannes 19:23-24, Psalm 22:18-29*)

11. Jezus wordt aan het kruis genageld. (*Markus 15:24, Lukas 23:33, Johannes 19:18*)

12. Jezus sterft aan het kruis. (*Mattheus 27:50, Markus 15:37, Lukas 23:46, Johannes 19:30*)

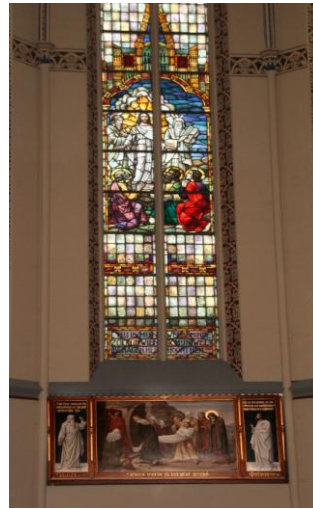
13. Jezus wordt van het kruis afgenomen. (*Lukas 23:53, Johannes 19:38*)

14. Jezus wordt in het graf gelegd. (*Mattheus 27:59-60, Markus 15:46, Lukas 23:53, Johannes 19:42*)

15. Op een aantal plaatsen is er later nog een 15^e statie toegevoegd, de zogenaamde "Paasstatie" die uitbeeldt hoe Jezus Christus verrijst uit de doden, nadat Hij door het kruisoffer de mensen verlost heeft.

In de Pancratiuskerk bevindt zich ook een 15^e staties. Veertien zijn geschilderd en de vijftiende, in de katholieke kerk de "Paasstatie" bevindt zich in een glas en lood raam boven de 14^e statie. Heel toepasselijk aangebracht want na het sterven komt de verrijzenis.

In 1741 werd de kruisweg verplicht in alle rooms-katholieke kerken.

De veertiende- en vijftiende statie.

De gesigneerde 14^e statie in de Pancratiuskerk. (Poland '21)

Bronnen:

Artikel van A.C.Poland, Pesijnhof te Leiden.

Inventarislijst 1971 en 1983; Hier gebruikt de inventaris lijst drs. P. te Poel november 1983 en te vervallen lijst 1971) KRUISWEGSTATIES h. 140 cm., b. 280 cm.,; olieverf op doek; gesigneerd, rechtsonder bij grafleggings N. Poland; XIXd. Veertien kruiswegstatie; naast de verschillende voorstellingen zijn telkens in een houten omlijsting, staande figuren uit het Oude Testament afgebeeld met begeleidende bijbeltekst.

Boekje Heilige hart van Jesuskerk, Vinkeveen (bergrede schildering).

Artikel "beschrijving van de nieuwe kerk te Montfoort" C. M. J. SPAAN.MONTFOORT, 13 Augustus 1925.

Artikel uit stadsnieuws 1932 door Ank Poland.

Jan Loskamp gebouwbeheerder St. Pancratiuskerk.

Hollands Noorderkwartier jaargang 21 nummer 1 januari 2007 (pag. 12-15).